

MAREČEK – VIŠINSKA POSTOJANKA IN REFUGIJI

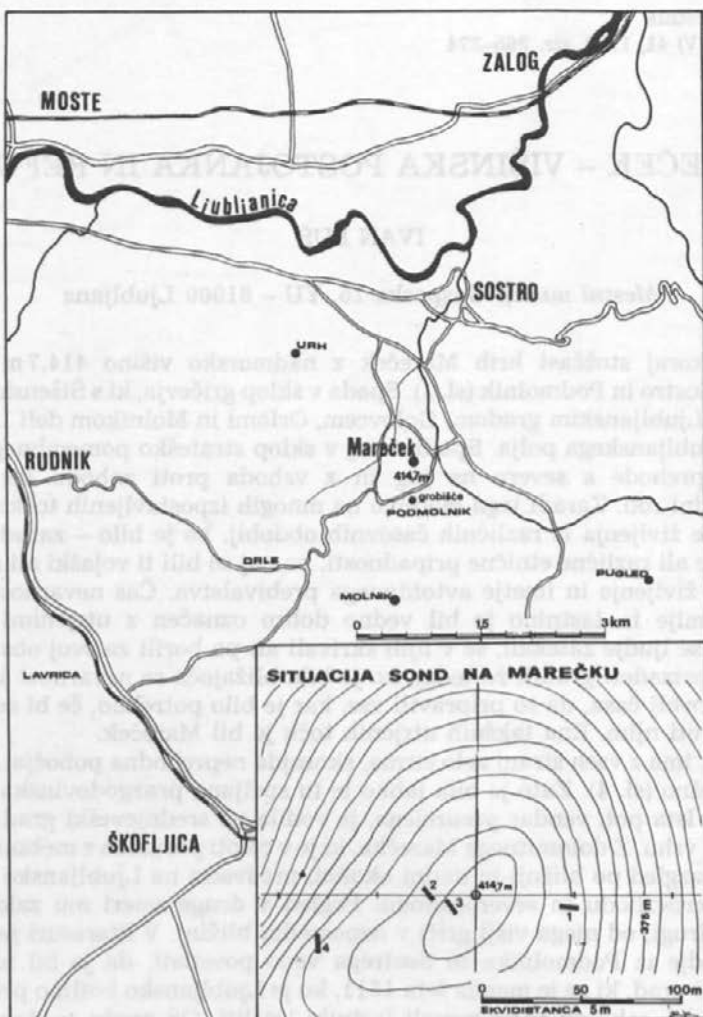
IVAN PUŠ

Mestni muzej, Gosposka 15, YU – 61000 Ljubljana

Strm, skoraj stožčast hrib Mareček z nadmorsko višino 414,7 m stoji med naseljema Sostro in Podmolnik (sl. 1). Spada v sklop gričevja, ki s Šišenskim hribom, Rožnikom, Ljubljanskim gradom, Golovcem, Orlami in Molnikom deli Ljubljansko barje od Ljubljanskega polja. Spada torej v sklop strateško pomembnega ozemlja, ki varuje prehode s severa na jug in z vzhoda proti zahodu ter je njegov severovzhodni rob. Zaradi tega moremo na mnogih izpostavljenih točkah pričakovati ostanke življenja iz različnih časovnih obdobij, ko je bilo – zaradi premikov ljudstev iste ali različne etnične pripadnosti, pa naj so bili ti vojaški ali migracijski – ogroženo življenje in imetje avtohtonega prebivalstva. Čas nevarnosti bojev za oblast, ozemlje in lastnino je bil vedno dobro označen z utrjenimi objekti, v kakršne so se ljudje zatekali, se v njih skrivali ali pa borili za svoj obstoj. Takšne objekte so prizadeti gradili že tedaj, ko je bila bližajoča se nevarnost še daleč, ko je bilo še dovolj časa, da so pripravili vse, kar je bilo potrebno, če bi se nevarnost usmerila proti njim. Ena takšnih utrjenih točk je bil Mareček.

Mareček ima z vseh strani zelo strma, skorajda neprehodna pobočja, le zahodno je bolj položno (sl. 4). Zato je bila lahko le tu speljana prazgodovinska in antična pot na vrh. Ista pot, vendar preurejena, je vodila na srednjeveški grad, ki je prav tako stal na vrhu. Z dolomitnega Marečka, ki je v celoti poraščen z mešanim gozdom, je odličen razgled po bližnji in daljni okolici, predvsem na Ljubljansko polje proti severu, severovzhodu in severozahodu. Pogled v druge smeri mu zakrivajo hrib Molnik in drugi, od njega višji griči v neposredni bližini. V litaraturi je zapisano,¹ pa tudi ljudje iz Podmolnika in Sostrega vedo povedati, da je bil na Marečku srednjeveški grad, ki se je menda leta 1511, ko je Ljubljansko kotlino prizadel silen potres, porušil, tako da so se morali lastniki izseliti. Od gradu so danes ostali le temelji, ki so v celoti poraščeni z mahom in gozdno podrastjo, zato ruševin na površju sploh ni videti (sl. 3). Najbrž so kmetje iz Podmolnika in Sostrega porabili obdelan in napol obdelan kamnit gradbeni material za gradnjo svojih hiš pod vrhom hriba. Med ljudmi še danes krožijo legende, ki spominjajo na prebivalce-lastnike gradu, predvsem na krutega graščaka, ki je na tem hribu moril uboge in neposlušne tlačane, po čemer je hrib tudi dobil svoje ime: moriti – Moreček, Mareček. Legende govore tudi o dveh graščakovih sinovih, dobrem in hudobnem.

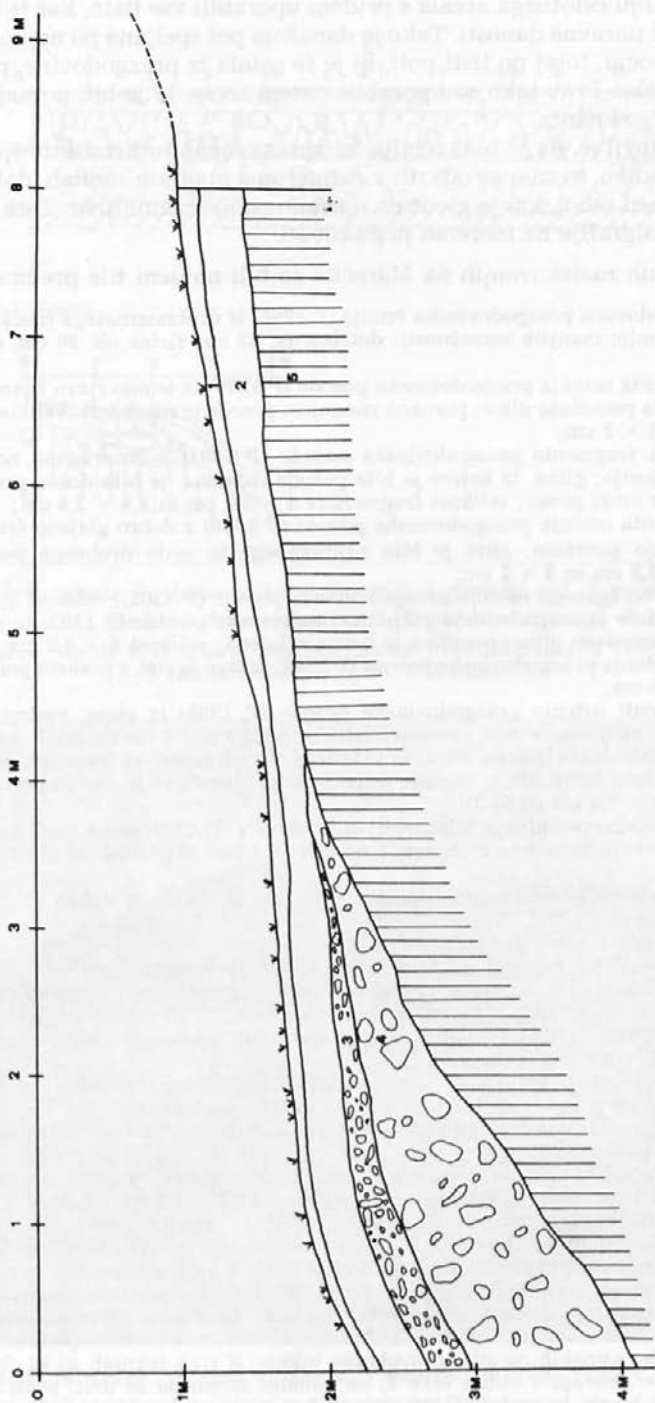
Zaradi izpostavljenosti hriba, njegovih izrednih strmin in vidnih sledov človekovega bivanja in delovanja na njem smo že leta 1970 izkopali manjšo površino na eni od teras ter takoj naleteli na kulturne ostanke iz različnih časovnih obdobij. Da bi podatke dopolnili, smo leta 1978 izkopali še nekaj sond na terasah na različnih straneh hriba, pa tudi na samem vrhu, kjer je stal grad (sl. 2, 3). Tako plasti kot najdbe so sicer skromne, vendar dovolj jasne, da ob njih in na podlagi konfiguracije terena lahko izpeljemo določene sklepe.

Sl. 1: Mareček, geografski položaj najdišča in situacija odkopanih sond.

Abb. 1: Mareček, geographische Lage des Fundortes und Situation der ausgehobenen Sonden.

Mareček je bil večkrat preurejen za obrambne in tudi poselitvene namene, zato ne moremo vedeti, kateremu obdobju bi današnja oblikovanost zemljišča pripisali. Najdbe z različnih predelov hriba nam ponujajo različni material, vse od prazgodovinskega pa do srednjeveškega. S tem je jasno nakazano, da je bila na Marečku poselitev kontinuirana, vendar največje intenzivnosti ne moremo pripisati le enemu obdobju. Današnja konfiguracija bi z največjo gotovostjo lahko pripisali zadnji poselitvi, to je času, ko je na hribu stal grad. Tedaj je bila okolica gradu temeljito urejena tako za dostope do gradu kot tudi za gospodarske objekte, vrtove in rekreacijske površine prebivalcev in obiskovalcev gradu. Povsem normalno pa je,

Sl. 2: Mareček, sonda 1, južni profil. 1 gozdna ruša, 2 humusna plast (mivka, lep, kamenje), 3 droben dolomitni pesek, 4 glina s kosi dolomita, 5 sterilna dolomitna plast.

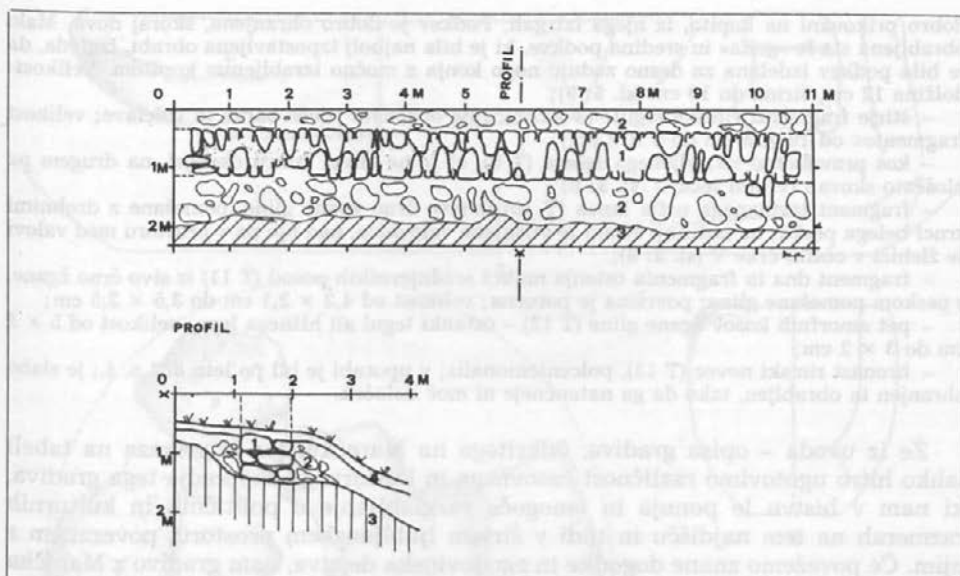
Abb. 2: Mareček, Sonde 1, Südprofil. 1 Waldgrasnarbe, 2 Humusschicht (Staubsand, Verputz, Gestein), 3 feinkörniger Dolomitsand, 4 Ton mit Dolomitstücken, 5 sterile Dolomitschicht.

da so pri urejanju celotnega areala s pridom uporabili vse tisto, kar je bilo urejeno že prej, pa tudi naravne danosti. Tako je današnja pot speljana po najbolj položnem, zahodnem pobočju, torej po tisti poti, ki je še ostala iz prazgodovine, pozne antike in srednjega veka. Prav tako so uporabili sistem teras, ki je bil, po najdbah sodeč, narejen v prazgodovini.

Spričo ugotovitve, da je bilo zemljišče izpostavljeno tudi velikim spremembam, je kulturno gradivo, ki smo ga odkrili v razmeroma majhnih sondah, dokaj skromno in pomešano med seboj, kar je glede na opisano stanje razumljivo. Zato tudi kakšne kvalitetne stratigrafije ne moremo pričakovati.

Pri sondažnih raziskovanjih na Marečku so bili najdeni tile predmeti:

- malo poškodovana prazgodovinska žrmlja (P 1298) iz drobnozrnatega rdečkastega peščenjaka; ovalna žrmlja manjših razsežnosti: dolžina ok. 32 cm, širina ok. 20 cm, debelina do 6 cm (sl. 5: 1);
- dva fragmenta ostenja prazgodovinske posode (P 1299) iz temno rjavo žgane, z drobnimi belimi zrnci peska pomešane gline; porozna zunanost posode je rdečkasta; velikost fragmentov $3,4 \times 2,5$ cm in 3×2 cm;
- dva manjša fragmenta prazgodovinske posode (P 1301) s črno žgano notranjostjo in rdečkasto zunanostjo; glina, iz katere je bila posoda izdelana, je bila dobro prečiščena in le malo pomešana z zrnci peska; velikost fragmentov $4 \times 2,1$ cm in $2,6 \times 2,4$ cm;
- dva fragmenta ostenja prazgodovinske posode (P 1300) z dobro glajeno črno zunanjo in rjavkasto notranjo površino; glini je bilo primešanega le malo drobnega peska; velikost fragmentov $3 \times 2,5$ cm in 3×2 cm;
- fragment črno žganega ostenja prazgodovinske posode (P 1302); velikost $1,9 \times 1,7$ cm;
- fragment rdeče žganega ostenja večje prazgodovinske posode (P 1303) iz prečiščene, le malo s peskom pomešane gline; površina le bežno zglajena; velikost $6 \times 4,9$ cm;
- fragment ostenja prazgodovinske posode (P 1304) iz sivo žgane, s peskom pomešane gline; velikost $3,1 \times 1,8$ cm;
- trije fragmenti ostenja prazgodovinske posode (P 1305) iz gline, močno pomešane z drobnim peskom; površina je zelo porozna; velikost od $2,6 \times 1,8$ cm do $2,1 \times 1,8$ cm;
- fragment rahlo odebeljenega ustja, ki je bilo ravno odrezano, in fragment ostenja posode (P 1306) iz sivo rjavo žgane gline, mešane z zrnci peska; površina je močno porozna; velikost $3,6 \times 2,4$ cm in $2 \times 2,4$ cm (sl. 5: 2);
- fragment verjetno recentnega železnega predmeta (P 1307); velikost $4,1 \times 2,6$ cm (sl. 5: 7);
- fragment ostenja neke sivo črno žgane posode (P 1308) iz prečiščene gline; velikost 2×1 cm;
- fragment ostenja manjše rdečkasto žgane posode (P 1309) iz dobro prečiščene gline; velikost $2,1 \times 1,6$ cm;
- štiri fragmenti žindre (P 1310);
- več fragmentov (31) hišnega ometa (P 1311) iz sivo rjavo žgane gline;
- fragment ovalnega lončka (T 1) iz grobe sivo žgane gline; ostenje lončka je debelo in ni posebej zglajeno; velikost: ohranjena višina 4,8 cm, premer ustja 4,6 cm (sl. 5: 4);
- fragment ostenja antične posode (T 2) iz rdeče rjavo žgane, grobe, s peskom pomešane gline; velikost $4,5 \times 3,5$ cm;
- en večji in trije manjši fragmenti rimske tegule (T 3) običajne opečnato rdeče barve, oblike in dimenzije; velikost fragmentov od $12,6 \times 6$ cm do $4,3 \times 2,3$ cm;
- šest fragmentov ostenja različnih posod (T 4) iz sivo rjavo žgane gline; površina je močno porozna; velikost od $5 \times 4,1$ cm do $2 \times 1,6$ cm;
- fragment dna velike antične posode (T 5) z rjavo žgano zunanjo in črno notranjo površino; posoda je bila izdelana iz dobro prečiščene gline; velikost $7 \times 6,8$ cm (sl. 5: 3);
- pet fragmentov nekega predmeta (T 6) iz neprečiščene in najbrž tudi slabo zgetene gline; ostanki predstavljajo najbrž plitvo posodo z debelimi stenami, katere notranost je bila prelita z nekakšno steklasto maso; velikost fragmentov od $7,6 \times 5,6$ cm do $2,4 \times 2,3$ cm (sl. 5: 5);
- železna rimska podkev (T 7). Podkev, ki je pripadala nekemu srednje velikemu konju in je bila izsekana iz debele pločevine, je bila skrbno izdelana ter ima skoraj vse elemente današnje, moderne podkve, razen »stole«. V globokih »folcih«, ki tečeta ob straneh podkve, so iztolčene približno v enakih razmakih po štiri pravokotne luknje. V treh luknjah so še ohranjeni trije žebli, »konjščaki«, skovani v obliki črke T, na zunanji strani pa so uviti proti robu kopita. Konjščaki so zelo kratki in so bili zabiti ob rob kopita, tako da ni čudno, da so se, čeprav

Sl. 3: Mareček, sonda 3, tloris in prečni profil. 1 grajski zid, 2 ruševina z malto, 3 sterilna dolomitna plast, 4 gozdni humus.

Abb. 3: Mareček, Sonde 3, Grundriß und Querprofil. 1 Schloßmauer, 2 Trümmer mit Mörtel, 3 sterile Dolomitschicht, 4 Waldhumus.

Sl. 4: Mareček, pogled s severa, v ozadju Molnik. Foto C. Narobe.

Abb. 4: Mareček, Blick aus Norden, im Hintergrund der Molnik.

dobro prikovani na kopito, iz njega iztrgali. Podkev je dobro ohranjena, skoraj nova. Malo obrabljena sta le »grifa« in sredina podkve, ki je bila najbolj izpostavljena obrabi. Izgleda, da je bila podkev izdelana za desno zadnjo nogo konja z močno izrabljenim kopitom. Velikost: dolžina 12 cm, širina do 10 cm (sl. 5: 9);

– štirje fragmenti rimske tegule (T 8) običajne opečnato rdeče barve in izdelave; velikost fragmentov od 10 × 5 cm do 5 × 3 cm;

– kos pravokotno ukrivljenega železa (T 9), ki je na enem koncu okrogel, na drugem pa ploščato skovan (vratni tečaj?) (sl. 5: 6);

– fragment izvihanega ustja lonca (T 10) iz sivo črno žgane gline, pomešane z drobnimi zrnci belega peska; na notranji strani je vtisnjena valovnica, nad njo pa v prostoru med valovi še žlebiči v obliki črke V (sl. 5: 8);

– fragment dna in fragmenta ostenja najbrž srednjeveških posod (T 11) iz sivo črno žgane, s peskom pomešane gline; površina je porozna; velikost od 4,2 × 2,1 cm do 3,5 × 2,5 cm;

– pet amorfnih kosov žgane gline (T 12) – ostanki tegul ali hišnega lepa; velikost od 5 × 3 cm do 3 × 2 cm;

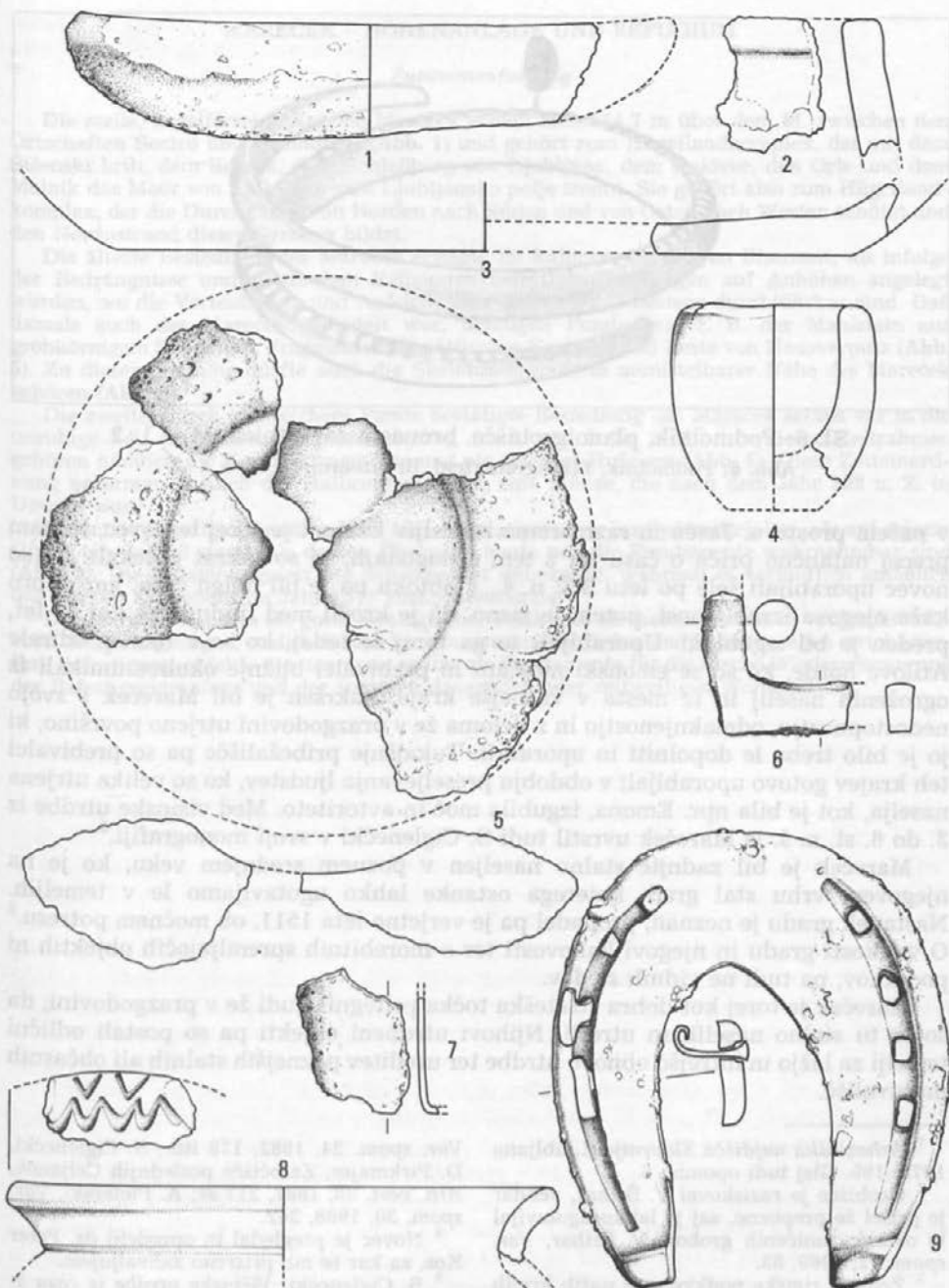
– bronast rimski novc (T 13), polcentenionalis; v uporabi je bil po letu 382 n. š.; je slabo ohranjen in obrablen, tako da ga natančneje ni moč določiti.

Že iz uvoda – opisa gradiva, odkritega na Marečku, ter iz prikaza na tabeli lahko hitro ugotovimo različnost časovnega in kulturnega zaporedja tega gradiva, ki nam v bistvu le ponuja in omogoča razglabljanje o političnih in kulturnih razmerah na tem najdišču in tudi v širšem ljubljanskem prostoru, povezanem z njim. Če povežemo znane dogodke in zgodovinska dejstva, nam gradivo z Marečka pove naslednje:

Najstarejša poselitev vrha Marečka sodi v okvir starejše železne dobe, to je v čas, ko so zaradi hudih političnih trenj in pritiskov z vzhoda nastajala v velikem delu Slovenije močna, večkrat celo mogočna naselja na vzpetinah, na točkah torej, kjer sta bili obramba in uspešnost nadzora nad širšim prostorom kar največji. O tem, da je bil tedaj, v starejši železni dobi, Mareček poseljen, pričajo najdbe, kot so žrmlja, fragmenti keramike in ostanki hišnega lepa. V ta časovni okvir oziroma k naselbini na Marečku bi lahko vključili plano skeletno grobišče, ki je ležalo v severnem vznožju Molnika, ki ga od vznožja Marečka deli le ozka, nekaj desetm metrov široka dolina. Lastnik zemljišča, poraščenega z gozdom, Janez Lampič iz vasi Podmolnik, je pri kopanju dolomitnega peska naletel na več skeletnih grobov, ki so bili pokriti z velikimi kamnitimi ploščami. Po Lampičevem pripovedovanju so bili v grobovih dobro ohranjeni skeleti, pa tudi glinaste posode, ki so bile zelo krhke in so hitro razpadle. Vse predmete in kosti je zavrgel, obdržal pa le masivno bronasto zapestnico, tipično za razvito starejšo železno dobo, ki jo še danes hrani (sl. 6). Nedvomno celotno grobišče pripada temu času in seveda naselbini na le lučaj oddaljenem Marečku.² Kdaj v starejši železni dobi se je življenje na Marečku začelo in kdaj nehalo, iz razpoložljivega gradiva in drugih podatkov ne moremo ugotoviti. Trenutno lahko le rečemo, da je bil Mareček v starejši železni dobi, če ne stalno, pa vsaj občasno naseljen.

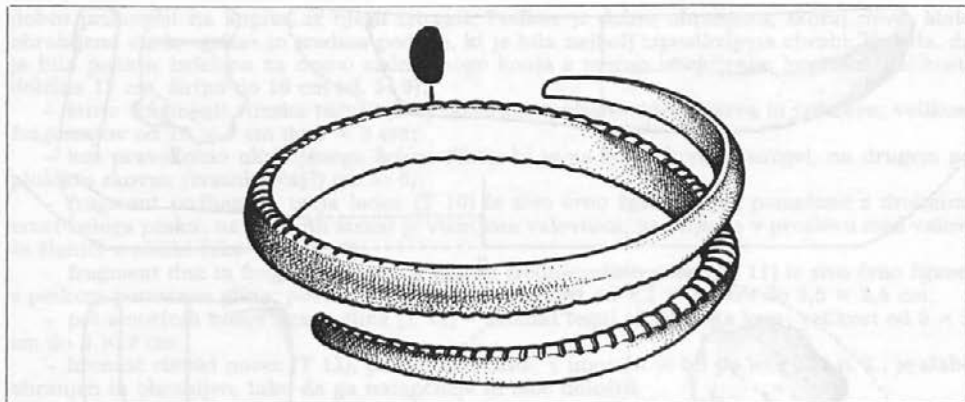
Drugo, s številnejšimi materialnimi ostanki dokazano poselitev Marečka postavljamo v nemirni čas pozne antike, od 4. do 6. st. n. š. V ta časovni okvir uvrščamo namreč odkrite fragmente keramike (lonce in tegule) in kovinske predmete (železno podkev).³ Takšno časovno opredelitev potrjuje tudi novčič, polcentenionalis, ki je bil v uporabi po letu 382 n. š.,⁴ to je prav v časih, ko so postali naši kraji, ki so bili pod trdno rimsko oblastjo, tarča nenehnih napadov in vdorov tujih ljudstev, ki so tu pričakovala velike koristi tako od zemljišč kot od premoženja ljudi in njih samih.

Časovno mesto keramičnih izdelkov pa tudi železne podkve je sicer natančneje nedoločljivo, saj so bile takšne oblike značilne za dolga obdobja rimske vladavine

Sl. 5: Mareček, 2-9 = 1:2; 1 = 1:4; 1 = kamen (peščenjak, konglomerat); 2-5, 8 = keramika; 6, 7, 9 = železo.

Abb. 5: Mareček, 2-9 = 1:2; 1 = 1:4; 1 = Stein (Sandstein, Konglomerat); 2-5, 8 = Keramik; 6, 7, 9 = Eisen.

Sl. 6: Podmolnik, plano grobišče, bronasta zapestnica. M = 1 : 2.

Abb. 6: Podmolnik, Flachgräberfeld, Bronzearmreif. M = 1 : 2.

v našem prostoru. Jasen in razmeroma zanesljiv kašipot je torej le novec, ki nam precej natančno priča o času ter s tem o dogodkih, ki so takrat potekali. Če so novci uporabljali šele po letu 382 n. š., v obtoku pa je bil dolgo časa, kar dobro kaže njegova izrabljenost, potem je jasno, da je krožil med ljudmi več kot 50 let, preden je bil izgubljen. Uporabljali so ga torej še tedaj, ko so k nam prodirale Atilove horde, ko so se emonski meščani in prebivalci bližnje okolice umikali iz ogroženih naselij in iz mesta v varnejše kraje, kakršen je bil Mareček s svojo nedostopnostjo, odmaknjenostjo in z deloma že v prazgodovini utrjeno površino, ki jo je bilo treba le dopolniti in uporabiti. Tukajšnje pribežališče pa so prebivalci teh krajev gotovo uporabljali v obdobju preseljevanja ljudstev, ko so velika utrjena naselja, kot je bila npr. Emona, izgubila moč in avtoriteto. Med višinske utrdbe iz 3. do 6. st. n. š. je Mareček uvrstil tudi S. Ciglencečki v svoji monografiji.⁵

Mareček je bil zadnjič stalno naseljen v poznem srednjem veku, ko je na njegovem vrhu stal grad, katerega ostanke lahko ugotavljamo le v temeljih. Nastanek gradu je neznan, propadel pa je verjetno leta 1511, ob močnem potresu.⁶ O velikosti gradu in njegovi kakovosti ter o morebitnih spremljajočih objektih ni podatkov, pa tudi ne vidnih sledov.

Mareček je torej kot dobra strateška točka pritegnil ljudi že v prazgodovini, da so se tu stalno naselili in utrdili. Njihovi utrdbeni objekti pa so postali odlični temelji za lažjo in hitrejšo obnovo utrdbe ter ureditev poznejših stalnih ali občasnih prebivališč.

¹ *Arheološka najdišča Slovenije* (Ljubljana 1975) 195. Glej tudi opombo 6.

² Grobišče je raziskoval V. Šribar, vendar je prišel že prepozno, saj je lahko ugotavljal le ostanke uničenih grobov. V. Šribar, *Var. spom.* 12, 1969, 83.

³ Železne rimske podkve so v naših krajih pogoste najdbe. Nekaj je bilo objavljenih tudi v naši arheološki literaturi: S. Pahič, *Najdbe z rimske ceste Slovenska Bistrica-Pragersko*, *Arh. vest.* 29, 1978, 230, t. 14: 6–12; D. Vuga, *Var. spom.* 23, 1981, 240, 339; D. Josipovič,

Var. spom. 24, 1982, 179 itd.; S. Ciglencečki, D. Pirkmajer, *Zatočišče* poslednjih Celjanov, *Arh. vest.* 38, 1987, 217 ss; A. Pleterski, *Var. spom.* 30, 1988, 242.

⁴ Novci je pregledal in opredelil dr. Peter Kos, za kar se mu prisrčno zahvaljujem.

⁵ S. Ciglencečki, *Višinske utrdbe iz časa 3. do 6. st. v vzhodnoalpskem prostoru*, *Dela 1. razr. SAZU* 31 (1987) 83.

⁶ *Krajevni leksikon Dravske banovine* (1937) 341; *Krajevni leksikon Slovenije 2* (1971) 364.

Zusammenfassung

Die steile, kegelförmige Anhöhe Mareček erhebt sich 414,7 m über dem M. zwischen den Ortschaften Sostro und Podmolnik (Abb. 1) und gehört zum Hügellandkomplex, der mit dem Šišenski hrib, dem Rožnik, dem Schloßberg von Ljubljana, dem Golovec, den Orle und dem Molnik das Moor von Ljubljana vom Ljubljansko polje trennt. Sie gehört also zum Hügellandkomplex, der die Durchgänge von Norden nach Süden und von Osten nach Westen schützt und den Nordostrand dieses Systems bildet.

Die älteste Besiedlung des Mareček erfolgte im Rahmen der älteren Eisenzeit, als infolge der Bedrängnisse und politischen Reibereien befestigte Siedlungen auf Anhöhen angelegt wurden, wo die Verteidigung und Aufsicht über das Gelände bestens durchführbar sind. Daß damals auch der Mareček besiedelt war, bezeugen Funde, wie z. B. der Mahlstein aus grobkörnigem Sandstein, Fragmente hallstädtischer Keramik und Reste von Hausverputz (Abb. 5). Zu dieser Siedlung dürfte auch die Skelettnekropole in unmittelbarer Nähe des Mareček gehören (Abb. 6).²

Die zweite, durch zahlreichere Funde bestätigte Besiedlung des Mareček setzen wir in die unruhige Zeit der großen Völkerwanderung, ins 5. und 6. Jh. u. Z.^{3, 5} In diesen Zeitrahmen gehören nämlich die Keramikfragmente und ein eisernes Hufeisen (Abb. 5). Diese Zeiteinordnung untermauert auch der Halbcenionalis, eine Münze, die nach dem Jahr 382 u. Z. in Umlauf war.⁴

Die letzte ständige Besiedlung des Mareček datieren wir ins Spätmittelalter, als auf seinem Gipfel ein Schloß stand, als dessen Überreste heute nur die Fundamente wahrnehmbar sind (Abb. 3). Die Entstehungszeit des Schlosses ist unbekannt, während es vermutlich anlässlich des starken Erdbebens im Jahr 1511 zusammenstürzte.^{1, 6}

Der Mareček hat also als guter strategischer Punkt die Menschen bereits in vorgeschichtlichen Zeiten angezogen, so daß sie sich hier dauernd niederließen und Befestigungen errichteten. Ihre Befestigungsobjekte dienten dann später als Fundamente für die rasche Wiedererneuerung der Befestigungsanlage und der späteren dauernden oder zeitweiligen Wohnstätten.

Zaradi poudarjene arheološke vrednosti stavopisne gradnje v okolici bližnja k Zavrti in nedolga oddaljenost iz kulturne dediščine v Kranjski nozgo, ki poudarja izpopolnjevali evropskega evropskega in kulturne dediščine na tem območju (Šišenski hrib) polje in naselja od Šišenski hrib od Zaloge. V bližini naselja je bilo od 1 do 10-5. Določeno je bilo tudi mesto nekdanje cerkve, ki je bila v okolici p. e. sv. Miklavža v Sp. Šišnja, ki naj bi ostala nedolga oddaljenost od stare cerkve sv. Vida. Ta je bila ena od sedmi cerkve sv. Miklavža in v 19. stoletju je bila po naj bi bila najstarejša podružnica starobne cerkve. Če ima cerkva sv. Miklavža - hrib pravičnejši status podružnice - glede na analize nekdanje cerkve, nas v okolici sv. Vida lahko bolj razumimo. Ugotovimo, da cerkva pravičnejši je v predkolonizacijske faze, ki pa s seboj vključuje kolonizacijske faze, ki pa sv. Vida naj bi bila najstarejša cerkva.

Okolica cerkve sv. Miklavža na določenih razdaljah od cerkve in cerkve in cerkve, ki je bila ena od sedmi cerkve sv. Miklavža in v 19. stoletju je bila po naj bi bila najstarejša podružnica starobne cerkve. Če ima cerkva sv. Miklavža - hrib pravičnejši status podružnice - glede na analize nekdanje cerkve, nas v okolici sv. Vida lahko bolj razumimo. Ugotovimo, da cerkva pravičnejši je v predkolonizacijske faze, ki pa s seboj vključuje kolonizacijske faze, ki pa sv. Vida naj bi bila najstarejša cerkva. Okolica cerkve sv. Miklavža na določenih razdaljah od cerkve in cerkve, ki je bila ena od sedmi cerkve sv. Miklavža in v 19. stoletju je bila po naj bi bila najstarejša podružnica starobne cerkve. Če ima cerkva sv. Miklavža - hrib pravičnejši status podružnice - glede na analize nekdanje cerkve, nas v okolici sv. Vida lahko bolj razumimo. Ugotovimo, da cerkva pravičnejši je v predkolonizacijske faze, ki pa s seboj vključuje kolonizacijske faze, ki pa sv. Vida naj bi bila najstarejša cerkva.